

В. П. Васильєв, М. Д. Зерова

Ентомологія

ЕНТОМОЛОГІЯ (від грец. έντομον – комаха і ...логія) – розділ зоології, що вивчає комах. Комахи становлять найрізноманітнішу та найчисленнішу групу тварин. світу, яка займає важливе місце в житті природи та людини. Вони є запилювачами багатьох рослин, санітарами природи, їжею для птахів, беруть участь у ґрунтотвор. процесі. Водночас серед комах є небезпечні види – паразити тварин і людини, зокрема переносники хвороб, шкідники с.-г. культур та лісів. Е. класифікують на заг., мед., вет., с.-г. та лісову. Заг. Е. вивчає будову тіла, фізіол. особливості, закономірності розвитку, поширення, філогенет. зв'язки і систематику комах; мед. Е. досліджує комах-паразитів і переносників збудників зараз. хвороб людини, вет. – тварин, с.-г. – шкідників с.-г. культур, ліс. – ліс. насаджень. Окремо виділяють бджільництво та шовківництво.

Практ. вивчення комах веде свою історію з давніх часів. Писемні свідчення про шкідливих комах відомі від 4–3 тис. до н. е. У працях Аристотеля наведено дані про 60 видів комах. Проте ґрунтовні дослідж. з Е. започатковано в 17 ст. роботами Я. Сваммердама, М. Мальпігі, згодом розвинені Р. Реомюром, К. Ліннеєм (описав 1936 видів комах). Системат. вивчення ентомофауни в Росії розпочали у 18 ст. природознавці С.-Петербур. АН. Першим етапом дослідж. комах було збирання ентомол. колекцій. Найбільші музейні фонди наприкінці 19 ст. мали Новорос. університет в Одесі та Херсон. природознав. музей. На їхній базі Г. Яцентковський створив огляд жуків Херсон. губ. Цінні колекції комах зібрані також у Харків. університеті та Університеті св. Володимира в Києві. Окремі роботи, присвяч. фауні комах, в Україні відомі ще з 18 ст., але початок системат. наук. дослідж. припадає на 2-у пол. 19 ст., коли актуал. стало вивчення шкідників с.-г. культур. Першими офіц. установами у цій галузі були ентомол. комітети (1878 – Харків., 1882 – Одес.), а також губерн. земські ентомол. бюро (1893 – Таврій., кер. С. Мокржецький; 1897 – Херсон., кер. Й. Пачоський; 1905 – Харків., кер. І. Ємельянов, від 1913 – В. Аверін), які складали щорічні огляди поширення шкідників у р-нах своєї діяльності та розробляли рекомендації щодо боротьби з ними. 1904 В. Поспєлов у Києві на кошти Пд.-Рос. товариства сприяння с. госп-ву організував першу в Росії ентомол. станцію, яка функціонувала до 1915. Гол. змістом її діяльності було розроблення заходів боротьби з довгоносом та ін. шкідниками цукр. буряків. На поч. 20 ст. у Києві існувало Ентомол. товариство, очолюване Л. Круликовським. У цей період засн.

перші журнали з с.-г. Е. – «Энтомологический вестник», «Вестник русской энтомологии», «Журнал прикладной энтомологии». 1913 у Києві відбувся 1-й Всерос. з'їзд діячів приклад. Е. Після 1917 губерн. земські ентомолог. бюро припинили діяльність, а н.-д. роботу в цьому напрямі продовжили Київ., Харків. та Новорос. університети, с.-г. інститути, дослідні станції (Полтав., Харків., Миронів., Сх.-Степ., Одес., Білоцерків. та ін.). Центром з вивчення шкідників саду стала Мліїв. садово-городня дослідна станція (нині Мліїв. інститут садівництва УААН, Городищен. р-н Черкас. обл.), засн. 1920, згодом діяльність у цій галузі продовжили науковці створ. 1930 Інституту плодівництва і ягід. культур (нині Інститут садівництва УААН, Київ). Після організації 1919 [М. Кащенко](#) у системі УАН Зоол. музею (Київ) осн. наук. дослідж. з Е. зосереджено в ньому. Кількість комах, що зберігалися в його колекціях 1919–26, перевищувала 25 тис. 1928 музей поповнили колекції [О. Лебедева](#) (жуки), М. Воскресенського (метелики), [О. Кістяківського](#) (пухоїди), С. Іванова (цикадові) та ін. 1930 музей ввійшов до структури сектору (згодом відділу) фауністики і систематики новоствор. Інституту зоології АН УСРР. Фахівці Інституту започаткували дослідж. видової різноманітності комах. Видано фундам. огляди мурашок України у 2-х томах [В. Караваєва](#) (1934, 1936), метеликів родини вогнівок, листокруток, молей [В. Совинського](#) (1926–38), цикадових С. Іванова (1928), напівжорсткокрилих В. Гросгейма (1930), двокрилих [І. Білановського](#) (1936). Крім того, у 1930-і рр. опубліковано низку праць екол. спрямування – про біоценоз листяних і соснових лісів О. Лебедева (1930–37), з ґрунт. ентомофауни Правобереж. Полісся і Лісостепу С. Іванова та [О. Кришталя](#) (1933), з фауни лісів Київщини Ю. Пархоменка (1938), з проблем масового розмноження комах і теорії градації С. Іванова, М. Левіта, Є. Ємчука та [О. Любищева](#) (1938). У повоєнні роки в Інституті створ. музей. фонд, який містив понад 20 тис. видів комах. У результаті опрацювання колекцій виявлено бл. 2,5 тис. нових для фауни України видів і описано понад 700 видів, нових для науки. Доклад. огляд системат. таксонів наведено у серії фундам. праць «Фауна України» (започатк. 1961), окремі випуски якої присвяч. групам сисних комах ([В. Пучков](#), [В. Мамонтова](#), Е. Терезникова, В. Логвиненко, І. Федоренко), двокрилим ([Є. Савченко](#), Г. Бошко), рослиноїдним, соц. та паразитич. перетинчастокрилим ([В. Єрмоленко](#), [М. Зерова](#), [С. Кононова](#), Г. Осичнюк, В. Толканіц), лускокрилим ([З. Гершензон](#), Ю. Костюк), твердокрилим ([В. Бровдій](#), [В. Долін](#), Л. Черней). Фауну комах вивчали співроб. Одес. університету, зокрема Д. Знойко (автор огляду комах узбережжя Сухого лиману та визначника личинок жуків родини жужелиць), П. Єгоров (дослідник біології листокруток на виноградниках Одещини), а також каф. зоології безхребетних Київ. університету під керівництвом [О. Маркевича](#). Значну колекцію денних метеликів створив [Л. Шелюжко](#). 1932 у Харків. с.-г. інституті організовано факультет захисту рослин, що сприяло підготовці фахівців з Е. Наук. центром з питань приклад. Е. став засн. 1946 Інститут ентомології АН УРСР (нині Інститут захисту рослин УААН, Київ), кадр. базу якого склали вчені Інституту зоології АН УРСР – [Є. Зверезомб-Зубовський](#), [Д. Руднєв](#), [М. Теленга](#). Програма дослідж. Інституту, розроблена першим дир. В. Поспєловим, мала два осн. напрями – удосконалення методів боротьби з комахами-

шкідниками та розроблення заходів захисту с.-г. культур і ліс. насаджень. Зокрема запропоновано екологічно безпеч. спосіб боротьби з шкідниками сходов польових культур шляхом оброблення інсектицидами насіння, технології мало- та ультраоб'єм. обприскування хім. засобами посівів і садових насаджень, обґрунтовано екоотоксикол. напрям регламентації застосування пестицидів, змістом якого є забезпечення ефективності заходів захисту рослин з урахуванням вимог попередження забруднення довкілля та продуктів харчування отруй. речовинами. Розроблення методів захисту від шкідників с.-г. культур здійснюють також Інститути цукр. буряків (Київ), кукурудзи (Дніпропетровськ), картоплярства (сміт Немішаєве Бородян. р-ну Київ. обл.), відділ захисту рослин Нікіт. ботан. саду (АР Крим) УААН, Укр. НДІ ліс. господарства й агролісомеліорації (Харків), Нац. університет біоресурсів і природокористування України (Київ). Дослідж. ентомофауни набули широкого розвитку в Київ. університеті під керівництвом О. Кришталю, у Харків. університеті (на його базі створ. першу в Україні окрему каф. Е., яка нині не існує) під керівництвом С. Медведєва і Д. Шапіро, Ужгород. університеті під керівництвом К. Фасулаті, Держ. природознав. музеї НАНУ (Львів, І. Загайкевич), Таврій. (Сімферополь, [Л. Апостолов](#)) і Донец. (З. Усова) університетах. У вивченні фауни комах природ. біоценозів вагому роль відіграє діяльність Чорномор. та Карпат. біосфер., Канів. природ. заповідників. Від 1949 діє [Ентомологічне товариство Українське](#).

Рекомендована література

1. Пачосский И. К. Обработка почвы как лучшее средство борьбы с вредными полевыми насекомыми. Хн., 1909;
2. Аверин В. Г. Краткий обзор деятельности Харьковского губернского земства по борьбе с вредителями за 50 лет (1866–1917 г.г.) его существования. Х., 1917;
3. Кришталь О. П. Матеріали до вивчення ентомофауни долини середнього Дніпра. К., 1949;
4. Петруха О. Й. Шкідники бобових рослин. К., 1949;
5. Белановский И. Д. Тахины Украинской ССР. К., 1951, т. 1, 1953, т. 2;
6. Медведев С. И. Личинки пластинчатоусых жуков фауны СССР. Москва, 1952;
7. Теленга И. А. Происхождение и эволюция паразитизма у насекомых-наездников и формирование их фауны в СССР. К., 1952;
8. Дядечко Н. П. Кокцинетеллиды Украинской ССР. К., 1954;
9. Васильев В. П. Вредители садовых насаждений. К., 1955;
10. Зверезомб-Зубовский Е. В. Вредители сахарной свеклы. К., 1956;
11. Кришталь О. П. Ентомофауна ґрунту та підстилки в долині середньої течії Дніпра. К., 1956;
12. Петруха Е. И., Житкевич Е. Н., Зверезомб-Зубовский Е. В. и др. Насекомые, повреждающие сахарную свеклу // Свекловодство. К., 1959;

13. Гусев В. И., Ермоленко В. М., Свищук В. В., Шмиговський К. А. Атлас комах України. К., 1962;
14. Васильев В. П., Лесовой М. П. История защиты растений от вредителей и болезней в Украине. К., 1966;
15. Падій М. М. Лісова ентомологія. К., 1974;
16. Долин В. Г. Определитель личинок жуков-щелкунов фауны СССР. К., 1978;
17. Росс Г., Росс Ч., Росс Д. Энтомология / Пер. с англ. Москва, 1985;
18. Некрутенко Ю. П. Булавоусые чешуекрылые Крыма. К., 1985;
19. Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. К., 1987, т. 1, 1988, т. 2, 1989, т. 3;
20. Зерова М. Д., Мамонтова В. А., Ермоленко В. М. и др. Насекомые-галлообразователи культурных и дикорастущих растений Европейской части СССР. К., 1988, т. 1, 1989, т. 2, 1991, т. 3;
21. Энтомофаги вредителей яблони юго-запада СССР. К., 1992;
22. Зерова М. Д., Серегина Л. Я. Хальциды-семяеды Палеарктики. К., 1994;
23. Зерова М. Д., Ромасенко Л. П., Сergyogina Л. Я., Вербес Ю. Г. Комахи – природні вороги поодиноких бджолиних фауни України. К., 2006;
24. Ключко З. Совки Украины. К., 2007.

Бібліографічний опис:

Ентомологія / В. П. Васильєв, М. Д. Зерова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17915>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).